

DIYARBAKIR ZİYA GÖKALP YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN KİRÂATE DAİR ARAPÇA EL YAZMA ESERLERİN TESPİT VE DEĞERLENDİRMESİ

DETECTION AND EVALUATION OF THE ARABIC MANUSCRIPTS ON QIRAAT IN DIYARBAKIR ZİYA GÖKALP LIBRARY OF MANUSCRIPTS

Geliş Tarihi: 04.03.2021 Kabul Tarihi: 01.03.2022

✉ RIFAT ABLAY

DR. ÖĞR. ÜYESİ

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-5948-9221

rifat.ablay@dicle.edu.tr

ÖZ

Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi bünyesinde, yazı dili Arapça olan 115 adet kırâat ve tecvid ilimlerine dair yazma eser bulunmaktadır. Çalışmamızda; bu kütüphanede bulunan kırâat ilmiyle ilgili kaleme alınmış eserler tespit edilip haklarında bilgi verilmiş, demirbaş kayıtlarındaki hatalı telif isimleri düzeltilmiştir. Ayrıca müellif bilgisi bulunmayan eserlerin müelliflerine yer verilmiş ve bunların içinde yer alıp da demirbaş listesinde adı geçmeyen bazı risâlelerin tespiti yapılmıştır. Bu sayede kütüphane kataloğunda yer almayan veya katalogda yer aldığı hâlde eksik bilgiler içeren eserlere dikkat çekilerek kırâat alanında çalışacak olan akademisyen ve araştırmacılara katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Tecvid, Bibliyografya, Yazma Eser, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi.

ABSTRACT

In Diyarbakır Ziya Gökalp Library of Manuscripts, there are 115 manuscripts in Arabic on qiraat (recitation of the Holy Quran) and tajweed (the style in which Quran is recited) studies. In the current study, all the 115 works were identified, with brief and succinct information supplied for every one of them. Not only were the erroneous names previously been given to some of the works contained in the accession record were corrected but also those which lacked information about their authors were provided with vital information. Furthermore, the treatises contained in some of these volumes but not included in the inventory list were also found and identified. Taking all these into account, the present study intends to contribute to the work of academicians and researchers by drawing particular attention to the books and treatises not available in the library catalog, as well as those available in this catalog with only inadequate information about them.

Keywords: Qiraat, Tajweed, Bibliography, Manuscripts, Diyarbakır Ziya Gökalp Library of Manuscripts.

SUMMARY

Since the early times of Islam, the scholarly heritage has been systematic, resulting in the publication of a countless number of books to promote the spreading of Islamic scholarship and the preservation of Islamic principles. The first of them were the Quran's chapters, followed by the sacred book itself. We may presume that Muslims were introduced to writing during the early years of Islam not only because Prophet Muhammad (pbuh) appointed several scribes during the Meccan period, but also because narrations indicate that hand-written pages of the Qur'an were also used during this period.

The entire Quran was brought together following the demise of the Prophet Muhammad (pbuh) and reproduced to be sent to Islamic lands. Lesson circles were formed to understand the Qur'an and make it possible to be recited by large masses. Meanwhile, the students of the companions of the Prophet (pbuh) (Tāb'īn) and those who followed the Tāb'īn, known as Tābī'ū al-Tāb'īn, recorded the Islamic sciences they learned from the companions through writing. In this regard, the study of qiraat, which started to take shape from the 2nd century of the hijra, gained momentum in the 3rd and 4th centuries and many different works have been produced in this field ever since. These works have managed to spread across a wide geography thanks to scholars and their students.

So many private and state libraries have been established in different towns to acquire knowledge or to preserve the knowledge inherited from previous generations. Certain works that could be defined as bedside books have been handed down from one generation to another. Today, these works are brought to light and introduced to the world of science through analysis, investigations, or translation work, making it possible for modern people to access and benefit from this inheritance. However, despite all these efforts, there are still many manuscripts waiting to be explored. In fact, many manuscripts by Muslim scholars or by people living in Islamic geography are still waiting to be unearthed in various libraries across the world. In the present study, we aimed to unearth and introduce the Arabic hand-written works published on the science of qiraat and registered in the Ziya Gökalp Library of Manuscripts in Mesudiye Madrasah located in the courtyard of the Great Mosque in Diyarbakır.

There are approximately 3250 manuscripts in 1984 volumes written in Arabic and registered in this library. While some of

these works are contained inside a single volume, others comprise many treatises. As a result of analyzing these treatises, this study detected 115 Arabic manuscripts here in this library, including the copies of the same work copied by different scholars in different periods, which were written on either qira'at al-sab' (seven qiraat), qirā'āt al-'ashar (ten qiraat), or tajweed (the rightful articulation of Quranic verses).

In this study into the works available on qiraat, a few problems were identified in the library records of these works. First, the title of some works is either missing or incorrect. Second, some works lack total information about their authors while others either give incomplete or incorrect information about them. Third, since the works in the library are cataloged in different periods, there are significant differences between the page numbers in the existing folders and the numbers registered in the system. Fourth, there are some works whose names do not even appear on the catalog despite constituting a chapter in the same volume. Fifth, no catalog study has been done on the works of the qiraat available in the library, nor a registration process has been conducted as regards the section of work type. Sixth, some of the works have been named based on their content unlike how it is done in the literature. Finally, the death date of the author of some books has not been mentioned where his name is written.

In this study, some improvements made to the works of qiraat available in the Diyarbakır Ziya Gökalp Library of Manuscripts are presented. To begin with, the names of the works were compared with the names used commonly in the literature to provide their correct forms besides mentioning the books published with more than one name. Identification of the author of unspecified works was carried out by considering the content of the work or by reviewing the literature. Hence, researchers further studies into this field will not only have access to the correct titles but will also have an idea about the content of these works.

GİRİŞ

İslâmîyet'in erken dönemlerinden itibaren kayıt altına alınan ilmî miras zamanla sistematikleşmiş; bu bağlamda İslâmî ilimlerin gelişip yayılması ve bu müktesebatin korunması adına çok sayıda güzide eser yazılmıştır. Bunların başında Mushaf sayfaları ve daha sonrasında da bir araya getirilen Mushaf'ın¹ kendisi olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke döneminde kâtipler edinmesinin yanı sıra² Kur'ân'a ait yazılı sayfaların yine bu dönemde kullanıldığını gösteren birtakım rivâyetlerin³ varlığı, Müslümanların İslâmîyet'in erken dönemlerinde yazıyla tanıştığının göstergesidir.

Kur'ân'ın tamamı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra bir araya getirilmiş ve İslâm beldelerine gönderilmek üzere çoğaltılmış;⁴ yine Kur'ân'ın anlaşılması ve kırâatinin geniş kitlelere ulaşması için ders halkaları oluşturulmuştur. Bu esnada sahâbenin ders halkasına katılan tâbiîn ve tebeî tâbiîn, sahâbeden öğrendiği ilimleri yazı yoluyla kaydetmiştir. Bu bağlamda hicrî ikinci asırdan itibaren şekillenmeye başlayan kırâat ilmi, üçüncü ve dördüncü asırlarda ivme kazanmış ve bu alanda birçok farklı eser kaleme alınmıştır. Ortaya konulan bu telifler ise âlimler ve onların yetiştirdiği talebeler aracılığıyla geniş ve muhtelif coğrafyalara yayılmıştır.

İlim elde etmek veya önceki nesillerden kalan ilmî birikimi muhafaza etmek amacıyla farklı beldelerde şahsî veya devlete ait çok sayıda kütüphane kurulmuştur. Başucu

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Beyrût: Dârû Tavki'n-Necâh, 2001), "Fezâilü'l-Kur'an", 4986.

² Rifat Ablay, *Endülüs Tefsir Geleneğinde Kırâat İbn Atıyye Örneği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 80.

³ Rivayete göre Hz. Ömer, kız kardeşi ve damadının Müslüman olduğu haberini almıştır. Durumu öğrenmek için evlerine gidince Habbâb b. Eret'in Tâhâ Sûresinden bazı âyetleri (1-20) onlara okuduğunu duyar. İçeri girince okunanların ne olduğunu merak edip kendisine getirilmesini ister. Hz. Ömer temizlendikten sonra söz konusu Kur'ân sahifesi kendisine getirilir ve o bu olay üzerine Müslüman olur. Detaylı bilgi için bk. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyüb el-Himyerî el-Me'âfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye li'bnî Hişâm* (Mısır: Matbaatu el-Bâbî, 1955), 1/343.

⁴ Ebû Muhammed b. Hammûs b. Muhammed b. Ebû Tâlib Mekkî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kırâât* (Kahire: Dârü Nehdati Mısır, ts.), 49.

kitapları olarak niteleyebileceğimiz belli başlı eserler asırlarca nesilden nesile aktarılmış, bu sayede İslâmî ilimlerin günümüze kadar aktarımı sağlanmıştır. Günümüzde bu eserler; tahkik edilmek, bilimsel çalışmalara konu olmak veya çevirisi yapılmak suretiyle ilim dünyasına kazandırılmaktadır. Böylelikle bize miras kalan bu eserler, günümüz insanının istifadesine sunulmaktadır. Ancak bunca gayrete rağmen kütüphane raflarında hâlâ incelenmeyi bekleyen pek çok el yazma eser bulunmaktadır. Dahası Müslüman âlimlere veya İslâm coğrafyasında yaşamış farklı şahsiyetlere ait çok sayıda el yazma eser, dünyanın farklı kütüphanelerinde hâlen gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu çalışmada, biz de Diyarbakır Ulu Camii avlusunda bulunan Mesudiye Medresesi'ndeki Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olan ve Arapça⁵ yazılan kırâat ile ilgili yazma eserleri gün yüzüne çıkararak tanıtmayı hedefledik.

Söz konusu kütüphanede kayıtlı 1984 cilt eserin içinde yaklaşık 3250 adet Arapça yazma risâle bulunmaktadır. Burada bulunan 1984 cilt eserden kimi tek bir kitaptan kimi de birden fazla risâleden oluşmaktadır. Bu risâlelerin incelenmesi neticesinde aynı eserin farklı tarihler ve farklı müstensihler tarafından istinsâh edilen nüshalarıyla beraber toplamda 115 adet Arapça yazma kırâat eserinin tespiti tarafımızca yapılmıştır.

Kırâat eserleriyle ilgili yapılan bu çalışmada, söz konusu eserlere dair kütüphane kayıtlarında aşağıdaki sorunlar tespit edilmiştir:

- Bazı eser isimleri eksik veya yanlış yazılmıştır.
- Bazı eserlerde müellife dair bilgiler ya eksik ve hatalı bir şekilde verilmiş ya da hiç verilmemiştir
- Kütüphanedeki eserler farklı dönemlerde kataloglandırıldığı için mevcut klasörlerdeki varak numaraları ile sistemde kayıtlı olan numaralar arasında önemli farklar bulunmaktadır.
- Aynı cilt içerisinde olduğu hâlde kütüphane katalogunda adı geçmeyen bazı eserlere rastlanmıştır.
- Kütüphanede kırâat eserlerine özgü bir katalog çalışması yapılmadığı gibi eser türü kısmında da kırâat alanına dair bir kayıt işlemi gerçekleştirilmemiştir.
- Bazı eserlere isim verme işlemi, literatürde yapılandan farklı olarak eserin içeriği baz alınmak suretiyle yapılmıştır.
- Müellifin adının kaydedildiği bazı eserlerde müellifin ölüm tarihine dair bilgi verilmemiştir.

Bu çalışmada kütüphane bünyesinde bulunan kırâat ilmine dair eserlerle ilgili aşağıdaki hususlarda birtakım iyileştirmelere yer verilmiştir:

Bu çalışmada kütüphane bünyesinde bulunan kırâat ilmine dair eserler-

⁵ Bu kütüphane bünyesinde kırâat ve tecvit ilimlerine dair yazı dili Osmanlıca eserler de bulunmaktadır.

le ilgili aşağıdaki hususlarda birtakım iyileştirmelere yer verilmiştir:

✓ Eserlerin isimlerinin literatürdeki yaygın adları karşılaştırılarak doğru hâlleri verilmiş; ayrıca birden fazla isimle anılanları belirtilmiştir.

✓ Müellifi belirtilmemiş teliflerin müellif tespiti, eser içeriği gözetilerek veya literatür taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir.

✓ Varak numarası sisteme yanlış girilmiş eserlerin doğru varak numarası tespit edilmiştir.

✓ Bir cildin içinde ismi geçtiği halde kütüphane demirbaş listesinde bulunmayan eserler, müellifleriyle birlikte tespit edilmiştir.

✓ Müellife dair eksik bilgi içeren eserlerin künyelerine tarafımızca tespit edilen bazı bilgiler ilave edilmiştir.

✓ Çalışmada sadece eser isimlerine değil, eserlerin içeriğine de kısaca değinilmiştir. Böylelikle bu alanda çalışacak araştırmacılar yalnızca doğru eser isimlerine erişmekle kalmayacak aynı zamanda eser içeriğine dair fikir sahibi de olabileceklerdir.

Çalışmamızda ele alınan eserler aşağıda verilen yöntem doğrultusunda incelenmiştir:

Öncelikle eserin ismi, müellifin künyesi, müstensihnin adı, istinsâh tarihi/yeri, demirbaş numarası, varak bilgisi ve yazı türü verilmiş, daha sonra söz konusu eserle ilgili kısa bir bilgilendirme ve değerlendirme yapılmıştır. Eserler alfabetik sıraya göre verilmiştir. Aynı eserin farklı nüshaları varsa istinsâh tarihi daha erken olanına öncelik verilmiştir.

Diyanet Vakfı Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan kırâat ilmine dair Arapça yazma eserler şunlardır:

1. *'Akiletü etrâbi'l-kasâid fi esnâ'l-makâsid fi mersûmi'l-mesâhif*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194), D. No: 21 Hk 700/2, vr. 43a-60a, yz. harekeli nesih. Bu eser Ebû Amr ed-Dânî'nin resm-i mushafa dair yazdığı *el-Mükni'* adlı eserinin manzum hâli olup 298 beyitten oluşmakta, *Şatibiyyetü's-Süğra*, *Kaside-tü'r-Râiyye* ve *er-Râiyye* isimleriyle de anılmaktadır.
2. *'Akiletü etrâbi'l-kasâid fi esnâ'l-makâsid fi mersûmi'l-mesâhif*, Şâtıbî, D. No: 21 Hk 915/1, vr. 1a-9a, yz. kırma nesih. Eser, kütüphane demirbaşında Manzûme fi'l-Kırâat olarak kayıtlara işlendiyse de esasında İmâm Şâtıbî'nin ismini başlıkta belirttiğimiz manzum eserdir.
3. *Beyânü'l-müşkilât 'ale'l-mübtediîn min ciheti't-tecvîd*, Muhammed b. Ömer (ö. ?), D. No: 21 Hk, vr. 44b-87a yz. nesih. Kütüphane demirbaşında kayıt altına alınmamış olan bu eserde tecvide dair birçok konuya değinilmektedir.

⁶ Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377.

4. ***Büğyetü'l-müstefid fi 'ilmi't-tecvîd***, Muhammed b. Bedruddîn b. Abdülhak b. Belbân el-Hazrecî el-Be'li ed-Dimeşkî el-Hanbelî (ö. 1083/1672), D. No: 21 Hk 266/5, vr. 45b-55b, yz. nesih. Kütüphane kataloğunda müellif ismi belirtilmemiştir. Bu eser Âsım kırâatine göre tecvid konularını etraflıca ele almaktadır.
5. ***Câmi 'u'l-keâm fi resmi Mushafî'l-Îmâm***, Şeyhülislâm Ebû Abdil-lâh Muhammed b. Ahmed (ö. ?), müstensih Ahmed b. Muhammed el-Kayserî el-Ürkübî istinsâh tar. 1214 (1798) D. No: 21 Hk 356/8, vr. 155b-166a, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 182b-202b'dir. Resm-i Mushaf-ı Osmânî'ye dair yazılmış bir eserdir.
6. ***Cevâhiru'l-mükellele fi'l-kirâati'l- 'aşri'l-müdellele***, Muhammed b. Ahmed el-Avfi (ö. 1049/1639), müstensih İsâ et-Tâğıstânî eş-Şîrvânî (Âmid), istinsâh tar. 1231 (1815), D. No: 21 Hk 908/1, vr. II+1b-86b, yz. nesih. Eserin matbu adı *el-Cevâhiru'l-mükellele limen râ-me't-türûki'l-mükemmele*⁷ şeklindedir. Eserin ön sayfasında “Bu kitap el-Pâluvîzâde diye bilinen meşhur Kârî Hacı Hâfız Muhammed Efendi'nin eseridir. Ulu Cami'nin içindeki kütüphaneye Fâdıl el-Âmidî tarafından bırakılmıştır.” ifadesi bulunmaktadır. Müellif, bu eserin *Ciddü'l-me'anî ve kenzü's-seb'i'l-mesânî* adlı eserinin kısaltılmış hâli olduğunu belirtmektedir. Eserde kırâat imâmalarının râvilerine kırâat tarîklerine, kırâat usûllerine ve ferşü'l-hurûfa yer verilmektedir. Bu eser, aynı zamanda meşhur *Zübedtü'l-irfân* adlı eserin kırâat kaynakları arasında yer almaktadır.⁸
7. ***Cevâhiru'l-mükellele fi'l-kirâati'l- 'aşri'l-müdellele***, Muhammed b. Ahmed el-Avfi (ö. 1049/1639), müstensih Muhammed b. Hüseyin, istinsâh tar. 1129 (1716), D. No: 21 Hk 773, vr. 1b-146a, yz. nesih. Asıl istinsâh tarihi 1229'dur.
8. ***Cevâhiru'l-mükellele fi'l-kirâati'l- 'aşri'l-müdellele***, Muhammed b. Ahmed el-Avfi (ö. 1049/1639), müstensih Mikâilzâde Hâfız Hasan el-Âmidî, istinsâh tar. 1236 (1819), D. No: 21 Hk 1716/1, vr. II+1b+77a, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar II+3b-78a'dır.
9. ***Dürrü'l-yetîm***, Muhammed Birgîvî (ö. 981-1573), müstensih Ahmed b. Muhammed, istinsâh tar. 1177 (1764), D. No: 21 Hk 356, vr. 213b-216b. yz. nesih. Bu eser, kütüphane kayıtlarında yer almamakla beraber 356 numaralı klasörün son risâlesidir. Eserde tecvid

⁷ Muhammed b. Ahmed el-Avfi, *el-Cevâhiru'l-mükellele limen râ-me't-türûki'l-mükemmele* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2014).

⁸ Mustafa Atilla Akdemir, “Harput Ulemasından Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî ve Zübedtü'l-İrfân Adlı Eseri”, *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2015), 445.

konularından harflerin sıfatlarının yanı sıra, idğâm, med, vakf, sekte ve tilavet çeşitlerine; ayrıca sayfa kenarlarında içeriği açıklar mahiyetteki hâşiyelere de yer verilmiştir.

10. *ed-Dürretü'l-mudiyye fi'l-kırâati'l-eimmeti's-selâseti'l-marzîye*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), müstensih İsâ Dağistani⁹ eş-Şirvânî, istinsâh tar. 1231 (1815), istinsâh yeri Mesudiye Medresesi Âmid, D. No: 21 Hk 908/2, vr. 87b-96a, yz. harekeli nesih. Asıl ait olduğu varaklar 89b-97a'dır. Bu eser İbnü'l-Cezerî'nin daha önce sayıları on olup yaygınlık kazanmamış yedi kırâate, üç kırâat daha eklenerek kırâatlerin ona çıkarıldığı manzum eseridir. İmâm Şâtibi'nin yedi kırâate dair olan *eş-Şâtibiyye*'sinin devamı niteliğindedir ve 240 beyitten oluşmaktadır. Eserde kırâatin hem usûl hem de ferşü'l-hurûf konularına yer verilmektedir.
11. *ed-Dürretü'l-mudiyye fi'l-kırâati'l-eimmeti's-selâseti'l-marzîye*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), müstensih İbrahim el Hamdi, istinsâh tar. 1239 (1822), D. No: 21 Hk 606/2, vr. 39b-48a, yz. nesih. Eserin asıl ait olduğu varaklar 39b-47a'dır.
12. *ed-Dürretü'l-mudiyye fi'l-kırâati'l-eimmeti's-selâseti'l-marzîye*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), D. No: 21 Hk 762/4, vr. 138b-146b, yz. nesih. Eserin asıl ait olduğu varaklar 145b-153b'dir.
13. *ed-Dürretü'l-mudiyye fi'l-kırâati'l-eimmeti's-selâseti'l-marzîye*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), D. No: 21 Hk 700/3, vr. 61b-76a, yz. harekeli nesih.
14. *el-Elifü'l-me'lûf fi keşfi'l-hurûf*, Ebü'l-Feth b. Sadaka b. Mansûr el-Halebî es-Sermînî (ö. 741/1340), D. No: 21 Hk 870/1, vr. 1a-53a, yz. nesih. Eserin asıl ait olduğu varaklar 1a-54a'dır. Yedi kırâatin ferşü'l-hurûfû işlenen bu eserin giriş sayfasının bulunmadığı görülmüştür.
15. *el-Havâşi'l-müfvehhime fi Şerhi'l-Mukaddime*, Ebû Bekr Ahmed İbnü'l-Cezerî (ö. 835/1432), istinsâh tar. 802 (1399), 21 Hk 93/1, vr. 1b-51b, yz. nesih. Eserin adı katalogda "*Havasü'l-müfvehhime*" şeklinde yazılmış olsa da asıl ismi başlıkta yazdığımız isimdir. Yazarı İbnü'l-Cezerî'nin oğludur.¹⁰ İki yıl arayla vefat ettikleri için yazar ve

⁹ Dâğıstânî künyesi bazı eserlerde Tâğıstânî şeklinde tâ (ط) harfi ile yazılmıştır.

¹⁰ Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm kamusu terâcîmi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arabi'l-müsta'ribîn ve'l-müştârikîn* (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/227.

baba İbnü'l-Cezerî birbiriyle karıştırılmamalıdır. Eserin ön sayfasında “Ahmet Efendi vakfidir.” ibaresi bulunmaktadır. Müellif eserin girişinde insanların uğraşması gereken ilimlerin en başında Allah kelamı geldiğini, okumaya başlamadan önce kişinin Kur’ân harflerini tecvidine uygun okuması ve kırâatini tashih etmesi gerektiğini söylemekte ve bu alanda yazılan en faydalı eserlerden birisinin babası İbnü'l-Cezerî’ye ait olan *Mukaddime* adlı eseri olduğunu dile getirmektedir. O, devamında talebelerının isteği üzerine babasının *Mukaddime*’sine bir şerh yazdığını ve adını da “*el-Havâşi’l-müfhehime fi Şerhi’l-Mukaddime*” koyduğunu belirtmektedir.

16. *el-Havâşi’l-Müfhehime fi Şerhi’l-Mukaddime*, Ebû Bekr Ahmed İbnü'l-Cezerî (ö. 835/1432), D. No: 21 Hk 1153/3, vr. 59a-79a, yz. kırma nesih. Eserin ismi kütüphane kayıtlarında sehven “*el-Havassü’l-müfhehime*” olarak yazılmıştır.
17. *el-Îtilâf fi vücuhi’l-ihîlâf*, Yûsufefendizâde Abdullâh Hilmî b. Mehmed el-Âmâsî (ö. 1167/1754), müstensih Mikâilzâde Hâfız Hasan el-Âmidî, istinsâh tar. 1236 (1819), D. No: 21 Hk 1716/3, vr. 111b-119b, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 109b-117b’dir. Müstensih, eserin ismiyle ilgili “*Hâzâ Kitâbu i’tilâf ‘ala kırâati’s-seb’a*” şeklinde bir not düşmüştür.
18. *el-Kâfi fi ‘ileli’l-kırâati’s-seb’a*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbîlî el-Endelüsî (ö. 476/1084), D. No: 21 Hk 1143/2, vr. 58b-109b, yz. kırma nesih. Eser, yedi kırâate dair yazılmıştır. İçerisinde yedi kırâat İmâmının 14 râvisinin kırâat rivâyetlerine, kırâat silsilelerine, kırâatlerinin usûlüne, ferşü’l-hurûfa ve müellifin kırâat silsilesine yer verilmektedir. Eser, hacim itibariyle küçük olsa da içeriğinde yedi kırâat ihtilafının olduğu sûrelere yer verilmektedir.
19. *el-Kavâidü’l-mukarrere ve’l-fevâidü’l-muharrere*, Muhammed b. Kâsım b. İsmâil el-Bakarî el-Ezherî (ö. 1111/1699), müstensih Ahmed b. Hasan b. Ali, istinsâh tar. 1130 (1717), D. No: 21 Hk 790/2, vr. 40b-53a, yz. kırma ta’lik. Eserde kırâat ilminde infirâd tarîki diye bilinen metoda göre her kırâat İmâmının kırâat usûlü bağımsız bir şekilde ele alınmaktadır. Bu eser, muhtasar bir çalışma olup müellifin hocası Abdurrahman el-Yemenî’nin (ö. 1050/1640) derslerinden derlediği bir çalışmadır. Eserin adı *Metnü’l-Bakariyye* olarak da geçmektedir. Sultân b. Nâsir el-Cübûrî (ö. 1137/1725) tarafından bu eser üzerine *el-Ukûdü’l-mücevhere ve’l-leâliyi’l-mütebebkire* adıyla bilinen bir şerh yazılmıştır.
20. *el-Mukaddime fi’l-kırâât*, D. No: 21 Hk 334/8, vr. 205b-213b, yz. nesih. Tam ismi “*Hâzihi Mukaddimetü ‘ala Mezhebi’l-İmâm Hafs*” şeklinde olan eser, İmâm Hafs kırâatinin bir mukaddimesidir. Eserin

ilk iki sayfasında bulunan yazılar silik olması nedeniyle okunamamaktadır.

21. *el-'Ukûdü'l-mücevhère ve'l-leâliyi'l-mütebekkire*, Sultân b. Nâsır el-Cübûrî (ö. 1137/17725), D. No: 21 Hk 762, vr. 154b-213b, yz. nesih. İstinsâh tarihi 1114(1702)'tür. Bağdat Mercâniyye Medresesi'nde istinsâh edildiği bilgisine yer verilmektedir. Eserin adı kütüphane kataloğunda yer almamasına rağmen kütüphanede 21 Hk 762/4 D. No'lu *ed-Dürretü'l-mudiyye* adlı eserden sonra gelmektedir. Müellif eserin, Muhammed b. Kâsım b. İsmail el-Bakarî'nin *el-Kavâidü'l-mükarrere ve'l-fevâ'idü'l-müharrere (el-Bakariyye)* adlı eserinin şerhi olduğunu ifade etmektedir. Eser, *Şerhu kavâidi'l-Bakarî* olarak da bilinmektedir.
22. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), müstensih Sadaka b. Ahmed ed-Dimeşkî, istinsâh tar. 803 (1400), D. No: 21 Hk 1485, vr. 126, bozuk nesih. İstinsâh tarihinden anlaşıldığı kadarıyla bu nüshanın *en-Neşr*'in telif tarihine (799/1396)¹¹ çok yakın bir dönemde yazıldığı anlaşılmaktadır. Sahih kabul edilen on kırâatin rivâyet ve tarîkleri İbnü'l-Cezerî'nin bu meşhur telifinde birleşmektedir. Bu eser, ondan sonraki kırâat âlimlerinin başucu kitabı hâline gelmiştir. Kırâat-ı aşere, bu eser ve İbnü'l-Cezerî sayesinde yaygınlık kazanıp günümüze kadar ulaşmıştır. Nitekim İbnü'l-Cezerî'den sonra yaşamış muteber âlimlerin kahir ekseriyetinin kırâat silsilesi bu âlime dayanmaktadır. Bu eserin el yazmalarına neredeyse İslâm coğrafyasındaki tüm kütüphanelerde rastlamak mümkündür. Eser, on kırâatin usûl ve ferşü'l-hurûfuna dair çok faydalı bilgiler içermektedir. Metot olarak her bir İmâmın iki râvisine, her râvinin iki tarîkine, her tarîkin de yine iki tarîkine yer verilmektedir. Seçilen bu tarîklerin Doğu-Batı, Mısır-Irak tarîkleri olmasına özen gösterilmiştir.¹² Bu yolla toplamda 80 kırâat tarîkine yer verilmektedir.¹³ Müellif kırâat ilmine dair olan bu birikimini 61 müellifin kitabını şifâhî olarak hocalarından edâ etmenin yanı sıra kitâbet silsilesiyle de kayda almış ve bu şekilde elde ettiği kırâat birikimini *en-Neşr* adlı eserine yansıtmıştır.¹⁴
23. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429),

¹¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, ts.), 2/469.

¹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/54.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/57.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 1/58-98.

- müstensih Ahmed b. Nâsir b. Muhammed b. Ali b. Abdi'l-Bâsit, istinsâh tar. 1006 (1597), D. No: 21 Hk 1131, vr. 276, yz. nesih.
24. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-'aşr*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), müstensih Seyyid Hâfız Mustafa b. Ahmed b. Hıdır el-Âmidî, istinsâh tar. 1185 (1770), 21 Hk 1160, D. No: 21 Hk 915/4, vr. 362, yz. nesih.
25. *es-Secâvendî, 'İlelü'l-vükûf*, Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî es-Secâvendî (ö. 560/1165), D. No: 21 Hk 1143/1, vr. 57b, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 1b-57b'dir. Kitabın giriş kısmında, "Hâfız Ali Efendi vakfidır" ifadesi bulunmaktadır ve müellif bilgisi verilmeden "*Vükûfû'l-Kur'ân-ı Kerim*" şeklinde bir kayıt düşünülmüştür. Eserde Kur'ân'daki vakf çeşitlerine, vakf örneklerine ve neden bu vakflara ihtiyaç duyulduğuna dair vakf illetlerine rumuzlar yoluyla yer verilmektedir. Bu telif, kaynaklarda *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâi'l-kebîr*; *Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ* ve *el-İzâh fi'l-vakf ve'l-ibtidâ* isimleriyle anılmaktadır.¹⁵ Ancak müellifin, *el-İzâh fi'l-vakf ve'l-ibtidâ* adında illet belirtilmeden vakf işaretlerini Kur'ân'ın başından sonuna kadar yer verdiği farklı bir eseri olduğunu düşünüyoruz.
26. *es-Secâvendî, el-İzâh fi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî es-Secâvendî (ö. 560/1165), D. No: 21 Hk 252/7, vr. 141b-166b, yz. Ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 136b-161b'dir. Secâvendî'nin vakf ve ibtidâ ilmine dair yazdığı eserdir. Giriş kısmında, Kur'ân'da durulması veya durulmaması gereken yerler birtakım sembollerle özellikle belirtilmiştir. Eserde vakf ve ibtidâyâ dair bilgiler Fatihâ'dan Nâs Sûresine kadar sembol harflerle izah ve sebep belirtilmeden ele alınmıştır. Sayfa kenarlarında söz konusu sûrenin geçtiği cüz bilgisi yer almaktadır. Eserin girişinde "*Hâza Kitâb Vükûf Secâvendî*" yazılmaktadır. Çeşitli kaynaklarda bu eser *Vükûfû'l-Kur'ân, Risâletü'l-vakfi'l-lazimi fi'l-Kur'ân, Vükûfû'l-Kur'ân li İbni'l-Tayfûr es-Secâvendî, 16 el-Vakfû ve'l-ibtidâi's-sağîr*¹⁷ gibi isimlerle anılmaktadır.
27. *et-Tebşira fi'l-kirâati's-Seb'*, Ebü Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammuş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045) müstensih İbrahim b. Ali, istinsâh tar. 966 (1558), D. No: 21 Hk 265, vr. 98, yz. nesih. Eserin ismi kütüphane kayıtlarında *et-Tefsîr fi'l-kirâati's-Seb'*

¹⁵ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (Mektebetü İbn Teymiyye, 1983), 2/157; Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî es-Secâvendî, *'İlelü'l-vükûf* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006), 55.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/157; es-Secâvendî, *'İlelü'l-vükûf*, 35-36.

¹⁷ Secâvendî, *'İlelü'l-vükûf*, 52.

şeklinde yanlış olarak yazılmıştır. Bu eser, kırâat imâmlarının râvilerini iki ile sınırlandıran ilk eserler arasında yer almaktadır.¹⁸ Eserde yedi kırâat imâmının ve râvilerinin hayatlarına, kırâat silsilelerine, kırâat usûllerine, ferşü'l-hurûfa ve müellifin kırâat silsilesinin yedi imâma olan intisabına yer verilmektedir.

28. ***et-Teysîr fi'l-kirâati's-Seb*** , Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053), D. No: 21 Hk 1153/1, vr. 1b-56a, yz. kırma nesih. Kitabın dış kapağında Hâfız Ali el-Âmidî'nin ismi geçmektedir. Kendisinin istinsâhı olmasa da eserin 1140'tan önce istinsâh edilmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Bu eser, Dâni'nin yedi kırâat imâmı ve ikişer râvilerinin hayatına ve kırâatlerine yer verdiği meşhur kitabıdır. Ayrıca ana metnin etrafında yer yer hâşiyeler bulunmaktadır.
29. ***et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb*** , Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053), D. No: 21 Hk 149, vr. 58, yz. nesih. Bu nüshanın son kısımları eksik olmakla birlikte eser, farklı bir tecvide ait üç varak esere iliştilmiştir.
30. ***et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb*** , Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053), istinsâh tar. 615 (1218), D. No: 21 Hk 915/2, vr. 14b-76b, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 15b-77b'dir. Birkaç sayfası silik olan bu eserin istinsâh tarihinin 615 olarak verilmesinin gerçeği yansıtmadığını düşünmekteyiz. Kitaptaki başka bir risalede Muhammed Mar'aşî Saçaklızade'nin (ö. 1145/1732) dâd (ض) harfiyle ilgili görüşüne yer verilmektedir.
31. ***Günyetü't-tâlibîn ve münyetü'r-râğibîn***, Muhammed b. Kâsım b. İsmâîl el-Bakarî el-Ezherî (ö. 1111/1699), D. No: 21 Hk 700/4, vr. 77b-102b, yz. kırma nesih. Eser tecvid ilmine dair yazılmış olup 15 bâb ve bir hatimeden oluşmaktadır. Sondaki iki bâbda Mushaf yazım emrinin kim tarafından verildiğine, emrin kim tarafından yerine getirildiğine ve yazılan mushafın adedine değinilmektedir.
32. ***Hürzü'l-emânî ve vehcü't-tehânî***, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtîbî (ö. 590/1194), müstensih, Bahtiyar b. Yûsuf, istinsâh tar. 1024 (1614), D. No: 21 Hk 1850, vr. 49, yz. harekeli nesih. Sayfa kenarlarında hâşiyeler bulunan bu eser, Şâtîbî'nin meşhur *eş-Şâtîbiyye* adlı manzum kâsidesi olup ayrıca Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr* adlı eserinin de manzum hâlidir. Eserin nazım olarak yazılmış olması ilim talebelerinin daha rahat ezberlemelerini sağlamış ve bu yönüyle kırâat alanında başvurulan en yaygın eserlerden biri olmuştur. Eser

¹⁸ Ablay, *Endülüs Tefsir Geleneği*, 13; Tayyar Altıkulaç, "Mekkî b. Ebî Tâlib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/576; Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed b. Ebî Tâlib Mekkî, *et-Tebîra fi'l-kirâat* (Bombay: ed-Dârü's-Selâfiyye, 1982), 172.

üzerine çok sayıda hâşiye, şerh ve ta'lik yazılmıştır. Ayrıca katalog çalışması yürüttüğümüz kütüphanede farklı tarihlerde farklı kişilerce istinsâh edilmiş dokuz adet *Hirzû'l-emânî* bulunması, eserin haklı şöhretini ortaya koymaktadır.

33. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, müstensih Ali b. Muhammed, istinsâh tar. 1116 (1703) D. No: 21 Hk 700/1, vr. 1a-42a, yz. harekeli nesih. Asıl ait olduğu varak 1a-43b'dir.
34. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, müstensih Abdulgâfûr b. Ali el-Âmidî, istinsâh tar. 1173 (1758), D. No: 21 Hk 321, vr. 46, yz. harekeli nesih. Asıl olarak 91 varaktır.
35. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, müstensih İbrahim el-Hâfız, istinsâh tar. 1222 (1806), D. No: 21 Hk 671, vr. 52, yz. nesih.
36. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, müstensih Muhammed Mes'ûd el-Latîfî el-Âmidî, istinsâh tar. 1237 (1820), D. No: 21 Hk 606/1, vr. 1b-38b, yz. nesih. Asıl istinsâh tarihi 1232'dir.
37. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, D. No: 21 Hk 151/1, vr. 1b-50b, yz. nesih.
38. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, D. No: 21 Hk 496, vr. 70, yz. nesih. Asıl olarak 71 varaktan teşekkül etmektedir. Kitabın sahibi Seyyid Muhammed b. Sâbit olarak kaydedilmiştir. Eserin 1235 yılında Melik Ali b. Mahmud'a geçtiği belirtilmektedir.
39. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, D. No: 21 Hk 365/2, vr. 102b-166a, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 98b-159b'dir. Nüshadaki kırmızı yazılar okunaklı bir şekilde dururken siyah yazıların büyük bir kısmı siliktir.
40. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, D. No: 21 Hk 294/9, vr. 114b-132b, yz. kırma ta'lik.
41. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîr-ruh eş-Şâtıbî, müstensih Hâfız Ali b. Fâdıl b. Ömer el-Âmidî, D. No: 21 Hk 294/1, vr. 1a-24a, yz. kırma ta'lik. Eser, vr. 24a'da bitmeyip 27a'ya kadar devam etmektedir. Ancak kitabın sonunda yer alan bazı sayfaların içeriği zamanla silinmiştir. Söz konusu eser, kütüphane kayıtlarına *Manzûme fi'l-kirâât* adıyla geçmiş olmasına rağmen metnin içeriğinden yola çıkarak bu eserin İmâm Şâtıbî'nin *Metnü's-Şâtibiyye* olarak da bilinen *Hirzû'l-emânî* adlı manzum telifi olduğu tarafımız-

ca tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmada sayfa kenarlarındaki hâşiyelerin kime ait olduğuna dair bir tespit yapılamamıştır.

42. *Hülâsatu't-tecrîd*, Ahmed b. Şa'bân (ö. ?), D. No: 21 Hk 25/1, vr. 1b-15b, yz. nesih. vr. 1b-14b'dir. Eserin ilk iki sayfasında silik ifadeler bulunmaktadır. Eserde tecvid konuları kısa bir şekilde ele alınmaktadır.
43. *İcâzetnâme*, Muhammed b. Hasan b. Osmân el-Amidî (ö. ?), istinsâh tar. 1231 (1815), D. No: 21 Hk 294/8, vr. 100a-105b, yz. kırma nesih. Hâfız Ali b. Fadıl b. Ömer el-Âmidî'nin kırâat ilmindeki silsilesini belirten icâzetnâme türünden bir eserdir.
44. *İdğâmü'l-mütekâribeyn*, D. No: 21 Hk 334/5, vr. 159b-171b, yz. bozuk nesih. Asıl ait olduğu varaklar 171b-184a'dır. Her ne kadar bu eser *İdğâmü'l-mütekâribeyn* şeklinde kayıt altına alınmış olsa da içeriğinde idğâm-ı kebîr ve izâfet yâ'larının Ebû Amr'ın Sûsî rivâyetindeki konumu ele alınmaktadır.
45. *İhtiyârât min kırââtî Ebî Hanîfe*,¹⁹ Ebû'l-Fazl el-Huzâî (ö. 408/1017), D. No: 21 Hk 487/3, vr. 54b-56b, yz. ta'lik. Bu risâle, İmâm Ebû Hanîfe'ye dayandırılan kırâatlere dairdir. Eserde Ebû Hanîfe'ye nispet edilen kırâat tercihlerinin sayısının 51 olduğu belirtilmektedir.
46. *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hirzi'l-emânî*, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Şu'le Şemsüddîn el-Mevsîlî (ö. 656/1258), müstensih Mustafa b. Ahmed b. Hıdır, istinsâh tar. 1185 (1770), D. No: 21 Hk 1090/1, vr. XIV+1b-183a+III, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar III+4b-185a'dır. Şâtıbî'nin *Hirzi'l-emânî* adlı eserine dair bir şerhtir. Aynı isimle Şâtıbî'nin *Hirzi'l-emânî* adlı eserine Muhammed Şu'le'den bir asır sonra yaşamış olan Ca'berî (ö. 732/1332) de ayrı bir şerh yazmıştır.
47. *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hirzi'l-emânî*, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (ö. 732/1332), müstensih Ebu Bekir b. Ali, istinsâh tar. 1154 (1740), D. No: 21 Hk 1060, vr. 293, yz. kırma nesih.
48. *Kitâb fi beyâni rümûzi'l-kirâât*, istinsâh tar. 1163 (1749), D. No: 21 Hk 31, vr. 209, yz. Bu eser, vakf ve ibtidâ ilmine dair yazılmış kapsamlı bir çalışmadır.
49. *İzâhü'l-vakf ve'l-ibtidâ*, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940), D. No: 21 Hk 32, vr. 166, yz. Asya

¹⁹ Ebû'l-Fazl el-Huzâî'nin Ebû Hanîfe'ye nispet ettiği kırâatlerle ilgi farklı görüşler vardır. Söz konusu eserin detaylı incelenmesi için bk. Necattin Hanay, "Ebû'l-Fazl el-Huzâî ve 'İhtiyârâtü Min Kırââtî Ebî Hanîfe' Risalesi", *Mütefekkir* 3/5 (30 Haziran 2016), 101-127.

nesihi. Eser, *Kitâbü usûli 'l-kirâât* olarak kaydedilmiştir. Eserin içeriğinden yola çıkılarak, Enbârî'ye ait vakf ve ibtidâ ilmine dair *Îzâhü 'l-vakf* ve *'l-ibtidâ* adlı eseri olduğu anlaşılmaktadır.

50. *Kurretü'l- 'ayn fi'l-feth ve'l-imâle beyne'l-lafzeyn*, Ebû'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), müstensih İsmail b. Mustafa, istinsâh tar. 1214 (1798), D. No: 21 Hk 356/5, vr. 125a-140b yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 150b-166a'dır. Giriş kısmında adı "*Kurretü'l- 'ayn*" olarak ifade edilen bu eser, yedi kırâat usûlünden feth, imâle ve beyne üzerine yazılmıştır.
51. *Kurretü'l- 'ayn fi'l-feth ve'l-imâle beyne'l-lafzeyn*, Ebû'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), müstensih Mikâilzâde Hâfız Hasan el-Âmidî, istinsâh tar. 1235 (1818), D. No: 21 Hk 1716/4, vr. 121b-139a, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 118b-135a'dır. Giriş sayfasında *Risâletü'l-imâle* adıyla istinsâh edilmiş olan bu eserin sonunda şöyle bir not düşülmüştür: "*Kurretü'l- 'ayn fi'l-feth ve'l-imâle beyne'l-lafzeyn* adlı eserin istinsâhı bitmiştir." Dolayısıyla eserin ismi başlıkta da verildiği gibidir.
52. *Kurretü'l- 'ayn fi'l-feth ve'l-imâle beyne'l-lafzeyn*, Ebû'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), D. No: 21 Hk 762/2, vr. 108b-129b, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 108b-136b'dir.
53. *Kurretü'l- 'ayn fi'l-feth ve'l-imâle beyne'l-lafzeyn*, Ebû'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), müstensih Ahmed b. Hasan b. Ali, D. No: 21 Hk 790/1, vr. 1b-39b yz. ta'lik.
54. *Manzûme fi 'ilmi't-tecvîd*, D. No: 21 Hk 915/3, vr. 79a-86b, yz. kırma nesih. Eserde, tecvid konuları kısa bir şekilde ele alınmaktadır. Eksik sayfalar içerdiği tespit edilen söz konusu eser, mensur olarak kaleme alınmıştır.
55. *Mecma'u's-sürûr ve'l-hübûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr*, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebî Bekr el-Halebî İbnü'l-Kabâkîbî (ö. 849/1445), D. No: 21 Hk 334/1, vr. XXII,1b-53a, yz. nesih. Eserin ön yüzünde "*Hâzâ Kitâbü Metni'l-Kabâkîbî fi 'ilmi'l- 'kirââti'l- 'erbe'ati 'aşer*" yazmaktadır. Eser, nazım şeklinde kaleme alınmış olup 14 kırâatin özelliklerini, imâmlarını ve râvilerini ele almaktadır. Ayrıca bu eser, 10 sahih kırâatin yanında 14'lü kırâat tasnifindeki dört şâz kırâat hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Müellifin manzum olan bu eserine dair bizzat kendisinin kaleme aldığı *Îzâhu'r-rumûz ve mifâhü'l-künûz* adlı bir şerhi de bulunmaktadır.
56. *Mukaddimetü'l-Cezerîye*, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429),

D. No: 21 Hk 252/4, vr. 110b-114b, yz. harekeli nesih. Asıl ait olduğu varaklar 106b-110b'dir. Eserin devamında tecvid ile ilgili başka bir risâle mevcut olup kütüphanenin katalogunda ikisi bir eser gibi kaydedilmiştir. Eser, 109 beyitten oluşmakta ve tecvid ilminin birçok konusunu ele almaktadır. Söz konusu eser üzerine farklı zamanlarda muhtelif şerhler yazılması ve ilim talebeleri tarafından ezberlenen meşhur kitaplar arasında olması vs. hususlar, eserin şöhretini haklı çıkarmaktadır. Bu eserin el yazma nüshalarına birçok kütüphanede erişmek mümkün olduğu gibi, farklı yayınevleri tarafından basılmış matbu nüshalarına da rastlamak mümkündür.

57. ***Mukaddimetü'l-Cezerîye***, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), 21 Hk 559/2, vr. 92b-96b, yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 91b-95a'dır.
58. ***Neylü'l-merâm bî Vakfî Hamza ve Hişâm***, Ebû Salâh Alî b. Muhsin es-Saidî eş-Şazilî el-Vefâî er-Remilî el-Mâlikî. (ö. 1130/1718) istinsâh tar. 1130 (1718), D. No: 21 Hk 334/9, vr. 213b-243b, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 214b-245b'dir. Eser, *Vakfî Hamza ve Hişâm* adlı eserin şerhidir.
59. ***Risâle beyâni vücûhi kırâât evveli'l-Fâtihâ 'inde İbn Kesîr***, D. No: 21 Hk 294/3, vr. 45b-53a, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 41b-48a'dır. Her ne kadar eserin ismi başlıktaki gibi yazılmışsa da bu esere *Risâle beyâni vücûhi kırâât* isminin verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Nitekim eserde sadece İbn Kesîr kırâati ele alınmamakta, yedi kırâat imâmının kırâat özelliklerinden medler, idğâm, sıla vb. konulara da yer verilmektedir. Söz konusu telif, ağırlıklı olarak Arapça yazılmış olmakla birlikte Osmanlıca yazılmış bölümleri de ihtiva etmektedir.
60. ***Risâle fî ahkâmi't-tecvîd***, müstensih Hâfız Ali b. Fadıl b. Ömer el-Âmidî, D. No: 21 Hk 294/4, vr. 63b-66b, yz. kırma nesih. Eserde tecvid ve kırâat konuları birlikte ele alınmıştır.
61. ***Risâle fî beyâni ahkâmi'l-vasl ve'l-imâle ve'l-kasr***, İbrâhîm b. Süleymân b. İbrâhîm Kütahyavî (ö. ?), müstensih Ahmed b. Veli, istinsâh tar. 1205 (1789), D. No. 21 Hk 356/7 vr. 151b-154b yz. kırma ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 178b-181b'dir. Eser, adından da anlaşılacağı üzere vasl, imale, med-kasr vb. konularına dairdir.
62. ***Risâle fî beyâni envâi'l-hatai fi'l-kırâât***, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî (ö. 537/1142), D. No: 21 Hk 252/3, vr. 106b-109a, yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 102b-104a'dır. Eserin asıl isminin *Zelletü'l-Kâri* olduğu belirtilmek-

tedir.²⁰ Kur'ân kırâatinde yapılan yaygın hatalar ele alınmaktadır. Söz konusu hataların görülebileceği yerler olarak âyet, kelime, harf ve i'rab gösterilmiştir. Ayrıca kelimenin eksik okunmasına da hata gözüyle bakılmasının yanı sıra vakf ve ibtidâ konularında da hatalar yapılabileceği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca bu hataların doğurduğu hükümlere de yer verilmekle birlikte eserde adı geçen bu maddelerin izahları yapılmaktadır.

63. ***Risâle fî beyâni envâi'l-hatai fî'l-kirâât***, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî (ö. 537/1142), D. No: 21 Hk 487/1, vr. 1b-6b, yz. kırma nesih. Eser gayet düzgün ve okunaklıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere *Zelletü'l-Kârî* olarak meşhur olmuştur.
64. ***Risâle fî beyâni merâtibi'l-meddât***, Yûsufefendizâde Abdullâh Hilmî b. Mehmed el-Âmâsî, müstensih Ahmed b. Muhammed Efendi Sa'lebî, D. No: 21 Hk 356/9, vr. 176b-181b yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 203a-208b'dir. Eserin asıl isminin *Risâle fî beyâni merâtibi'l-meddi fî kirâati'l-eimmeti'l-aşere* olduğu kanaatindeyiz. Eserde med konuları on kırâat usûlüne göre işlenmektedir.
65. ***Risâle fî beyâni'd-dâdi ve'z-zâi***, D. No: 21 Hk 915/4, vr. 87a-95b, yz. kırma nesih. Eserin girişinde her ne kadar dâd (ض) harfiyle ilgili bilgilere yer verilmişse de genel hatlarıyla harflerin sıfatları ve bazı tecvid konuları işlenmektedir.
66. ***Risâle fî Beyâni'l-kavâidi't-tecvîd***, müstensih Ahmed ed-Dagistanî, istinsâh tar. 1214 (1798), D. No: 21 Hk 356/3 vr. 108b-118b, yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 133b-144b'dir. Eser tecvid ilmine dairdir ve kısmen Arapça kısmen de Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır.
67. ***Risâle fî beyâni'l-kirâât***, müstensih Ahmed b. Hasen b. Ali, D. No: 21 Hk 790/3 vr. 53b-61b, yz. ta'lik. Yedi kırâat usûlüne dair kaleme alınan bu eserin son üç sayfası siliktir.
68. ***Risâle fî 'ilmi't-tecvîd***, D. No: 21 Hk 25/2, vr. 17b-32a, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 15b-29a'dır. Eser, İmâm Hafs kırâatindeki tecvid kuralları üzerine yazılmıştır.
69. ***Risâle fî keyfiyeti'l-kirâeti bi cemû'l-vücûh min Tarîki's-Şâtubiyye***, İbrâhîm b. Süleymân b. İbrâhîm Kütahyavî (ö. ?), müstensih Ahmed b. Muhammed Efendi Kayserî, istinsâh tar. 1214 (1798), D. No: 21 Hk 356/6, vr. 141b-150b, yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar

²⁰ Salâh Muhammed el-Haymî, *Fehâris 'ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm li mahtûtât dâri'l-Kütûbi'z-Zâhiriyye* (Şam: Mecma'u'l-Lügati'l-Arabiyye, 1983), 2/170; Ayşe Hümeýra Aslantürk, "Nesefî, Necmeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/572.

168a-177b'dir. *Şâtibiyye* tarîkindeki kırâatlerin cem' tarîkiyle okunuşunu konu edinmektedir.

70. *Risâle fi terfîbi't-tekbîr 'inde'l-kirâe*, Sa'dî Çelebî Sa'dullâh b. İsâ Kastamônî (ö. 945/1538), müstensih Ahmed b. Muhammed Efendi el-Ürkübî, istinsâh tar. 1214 (1798), D. No: 21 Hk 356/10, vr. 182a-184a, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 209b-211b'dir. Sûre geçişlerinde okunan tekbirlerin hükmüne dair yazılmış bir eserdir.
71. *Risâle fi'l-ihlâfî beyne Hafs ve Ebî Bekr fi'l-kirâât*, müstensih Ali b. Muhammed el-Musallî, D. No: 21 Hk 334/7, D. No:191b-204b, yz. nesih. Eserin bünyesinde iki risâle bulunmaktadır. Birincisinde farklı İmâmların kırâatlerinde medlerin hükmü, imâle, nakl, ibdâl vb. konular işlenirken; ikincisinde ise isminden de anlaşılacağı üzere Hafs ve Ebû Bekir râvilerinin kırâat özelliklerine ve bu iki rivâyette bulunan sûre bazındaki ferî farklıklara yer verilmektedir.
72. *Risâle fi'l-kirâât*, D. No: 21 Hk 870/2, vr. 54a-14b, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 55a-143b'dir. Eserin konusu, yedi kırâat usûlüdür.
73. *Risâle fi'l-vükûfi'l-lâzimetri fi'l-Kur'ân*, D. No: 21 Hk 1153/2, vr. 56b-58b, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 57b-59b'dir. Vakf-ı lâzıma dair yazılmış kısa bir risâledir. Bu risâlede, Kur'ân'da bulunan vakf-ı lâzım türlerinin örnekleri dilsel açıdan tahlil edilmekte ve anlama olan etkileri işlenmektedir.
74. *Risâletün yete 'alleku bî't-tecvîd*, Muhammed b. Bedruddîn b. Abdülhak b. Belbân el-Hazrecî el-Be'li ed-Dimeşkî el-Hanbelî (ö. 1083/1672), müstensih Abdürrahim b. Abdülmukîm, istinsâh tar. 1305 (1886), D. No: 21 Hk 266/4, vr. 37b-45a, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 39b-46a'dır. Eser ismi kütüphane demirbaşında *Risâle fi't-tecvîd* şeklinde kaydedilmişse de eserin ismi girişte, başlıkta belirtilen hâliyle geçmektedir. Yine eserin giriş kısmında bazı tecvid konularına kısaca değinildikten sonra, asıl omurgayı teşkil eden, kırâat imâmlarına göre idgâm ve uygulamasına dair görüşler nazara verilmektedir.
75. *Risâle tete 'allaku bi tecvîd'l-Kur'ân*, D. No: 21 Hk 25/3, vr. 33a-46a, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 30a-43a'dır. Tecvid konularını işleyen kısa bir risâledir.
76. *Risâletü'l-kirâe*, Ömer Efendîzâde, müstensih Mikâilzâde Hâfız Hasan el-Âmidî, istinsâh tar. 1236 (1819), D. No: 21 Hk 1716/2, vr. 81b-110a, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 80b-108a'dır. Eser, kırâat-ı aşereye dairdir. Giriş bölümünde müellif şu ifadelere yer vermektedir: "Ben kırâat dersini hocam Hamid (Pâluvi) Efendi'den, o da Şeyhü'l-Kürrâ Mehmed Emîn Efendi et-Tokâdî'den al-

mıştır. Hocam Hamid'den kırâat eğitimi alırken Secâvendî'nin vakıf rumuzlarını esas alarak İmâm Nafi'nin Kalun rivâyetini, Hafs kırâatine muvafık olsun veya olmasın, kaydettim. Söz konusu kırâat eğitimim bir yıl kadar sürdü. Söz konusu eğitimimi 1184 (1771) yılında aldım.”

77. **Risâletü'r-reddiye fi'dâd**, Yûsufefendizâde Abdullâh Hilmî b. Mehmed el-Âmâsî, müstensih İsâ et-Tâğîstânî, istinsâh tar. 1231, (1816), D. No: 21 Hk 908, vr. 86a-88b, yz. nesih. Bu eser, kütüphanenin demirbaş listesinde yer almadığı halde aynı klasör içinde bulunan *Cevâhîru'l-mükellele* adlı eser ile *ed-Durretü'l-mudîyye* arasında yer almaktadır. Eser, Muhammed Saçaklızâde'nin (ö. 1145/1732) dâd (ض) harfinin edasiyla ilgili kaleme almış olduğu *Risâle fi keyfiyyeti edâi'd-dâd* adlı risâlesine bir reddiye olarak yazılmıştır.
78. **Risâletü't-tecvîd**, D. No: 21 Hk 252/4 vr. 110b-113a, yz. nesih. Bu risâle, kütüphane katalogunda 21 Hk 252/4 nolu (*Mukaddimetü'l-Cezerîye*) eserin içerisinde yer almaktadır. Ancak söz konusu katalogta münferit bir eser olarak kayda geçmemiştir.
79. **Risâletü't-tecvîd**, müstensih Muhammed b. Mahmûd, istinsâh tar. 1153 (1739), D. No: 21 Hk 574/1, vr. 1a-11a, yz. nesih. Tecvid konuları bu risâlede muhtasar bir şekilde işlenmektedir.
80. **Risâletün tete'allaku bi't-tecvîd**, müstensih Ali, istinsâh tar. 1165 (1751) D. No: 21 Hk 17/8, vr. 149b-152b, yz. kırma nesih. İstinsâh tarihi 1165 değil, 1144'tür. Nitekim aynı klasörde yer alan ve aynı müstensih tarafından istinsâh edilen *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerîye* adlı eserin istinsâh tarihi de bir yıl sonrasına denk gelmektedir (1145). Bu eserde tecvid konularına kısaca değinilmektedir.
81. **Sirâcü'l-kârî'l-mübtedî ve tezkiratü'l-mukri'l-müntehî**, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), müstensih Ahmed b. Hasan b. Ali, istinsâh tar. 1134 (1721), D. No: 21 Hk 790/4, vr. 63b-203a, yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 63b-266a'dır. Bu eser, Şâtîbî'nin *Hirzü'l-emânî* adlı manzum eserinin genişçe bir şerhidir. Eserin bulunduğu kitabın giriş kısmında bu eserin el-Hâc Abdurrahman Paşa tarafından Ulu Cami Kütüphanesi'ne vakfedildiği belirtilmektedir.
82. **Sirâcü'l-kârî'l-mübtedî ve tezkiratü'l-mukri'l-müntehî**, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Ali b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), telif tar. 1052 (1641), müstensih Hâfiz Mustafa b. Muhammed b. Zülkifl el-Âmidî, istinsâh tar. 1135 (1722), D. No: 21 Hk 986/1, vr. 1b-161a, yz. kırma nesih. Eserin telif tarihi kütüphane demirbaşında 1052 olarak kaydedilmiştir. Ancak bu kayıt hatalıdır.

83. **Şerhu Dürrü'l-Yetîm**, Ahmed Rûmî Akhisârî Sârûhânî (ö. 1041/1631), müstensih Ömer el-Âmidî, istinsâh tar. 1196 (1781) D. No: 21 Hk 252/5, vr. 119b-138b, yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 115b-135b'dir. İstinsâh tarihi nüshanın kendi içinde 1136 olarak yanlış kaydedilmiştir. Bu eser, yine sehven *Dürrü'l-Yetîm* olarak kaydedilmiş ama eserin asıl adı *Şerhu Dürrü'l-Yetîm*'dir.
84. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye/el-Havâşi'l-Ezheriyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî (ö. 905/1499), müstensih Muhammed b. Yunus b. İbrahim el-Hamevî el-Halebî, istinsâh tar. 1015 (1605), D. No: 21 Hk 67, vr. 35, yz. nesih.
85. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye/el-Havâşi'l-Ezheriyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî (ö. 905/1499), telif tar. 867 (1462), istinsâh tar. 1080 (1668). D. No: 21 Hk 93/2, vr. 52b-87a, yz. nesih. Eserin adı katalogda *Havassu'l-Ezheriyye* şeklinde yazılmış olsa da asıl adı başlıkta yazdığımız gibidir. Müellif, eserin giriş kısmında bu hâşiyeyi İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'si üzerine yazdığını ve kendisinin de *Mukaddime*'yi bizzat İbnü'l-Cezerî'den okuyan Abdü'd-Dâyim el-Ezherî'den ders aldığını ifade etmektedir.
86. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye/el-Fevâ'idü's-Sehruriyye**, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî (ö. 911/1506), müstensih Yusuf b. Muhammed el-Beybinî, istinsâh tar. 931 (1524), D. No: 21 Hk 118, vr.34, yz. kırma nesih.
87. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Taşkoprizâde Ahmed Efendî (ö. 968/1561), müstensih Mustafa b. Ahmed b. Hıdır, istinsâh tar. 1185 (1770), D. No: 21 Hk 1090/2, vr. 187b-220a, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 186b-218a'dır.
88. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Taşkoprizâde Ahmed Efendî, istinsâh tar. 1161 (1747), D. No: 21 Hk 453/2, vr. 41b-67a, yz. kırma nesih.
89. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye/el-Minehu'l-fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), D. No: 21 Hk 252/1, vr. 1b-82b, yz. kırma ta'lik. Ali el-Kârî nüshası olup bu eserin müstensih ve istinsâh tarihlerine ulaşılamamaktadır.
90. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye/el-Minehu'l-fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, müstensih İsmail b. Muhammed, istinsâh tar. 1135 (1722), D. No: 21 Hk 719, vr. 62, yz. ta'lik kırması. Eser üzerinde "Zinciriye Medresesi müderrisi İsmail b. Muhammed el-İzmirî'nin

vakfidır” kaydı bulunmaktadır. Eserin bazı sayfaları sudan dolayı hasar görmüştür.

91. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye/el-Minehu'l-fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, D. No: 21 Hk 49/4, vr. 83b-104b, yz. kırma nesih. Asıl bulunduğu varaklar 83b-106b'dir. Müellif, giriş kısmında İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'si üzerine orta boyutta bir şerh yazmayı amaçladığını ifade etmektedir.
92. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim et-Trablusî (ö. 1032/1623), müstensih Abdullah D. No: 21 Hk 1711, vr. 25, yz. bozuk nesih.
93. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim et-Trablusî, D. No: 21 Hk 1662/1, vr. 1b-34a, yz. bozuk nesih.
94. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim et-Trablusî, müstensih İdris b. Nasuh, D. No: 21 Hk 919/5, vr. 48b-78a, yz. nesih.
95. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim et-Trablusî, müstensih Ali, istinsâh tar. 1145 (1731), D. No: 21 Hk 17/9, vr. 153a-183b, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 152a-184b'dir. Eserde şerhin yanı sıra sayfa kenarlarında hâşiyeler de bulunmaktadır.
96. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim et-Trablusî (ö. 1032/1623), D. No: 21 Hk 252/2, vr. 86b-100b, yz. ta'lik. İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'si üzerine yazılan bu şerhte verilen açıklamalar Ali el-Kârî'nin yazdığı şerhe göre kısa kalmaktadır.
97. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, istinsâh Tr. 1064, D. No: 21 Hk 559/1, vr. 1b-90a, yz. nesih.
98. **Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, müstensih Hasan b. Ömer, D. No: 21 Hk 437/1, vr. 1b-21a, yz. ta'lik.
99. **Şerhu Tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr**, Ebü'l-Kâsım Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed en-Nuveyrî (ö. 857/1453), D. No: 21 Hk 1615, vr. 209, yz. kırma nesih. Eserin alt kısmı sudan dolayı hasar görmüştür. Bu eser, İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibeti'n-neşr* adlı eseri üzerine yazılmış en kapsamlı şerhtir. Nuveyrî, İbnü'l-Cezerî ile 828/1424 yılında Mekke'de karşılaşmış ve ondan kirâat üzerine icazet almıştır. Müellif, bu şerhin yazımına 830/1426 yılında Kudüs'teyken başlamış ve 832/1428 yılında bitirmiştir.²¹ Eserin şerhine geçmeden önce mü-

²¹ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed en-Nuveyrî, *Şerhu Tayyibi-*

ellif, İbnü'l-Cezerî'nin şahsî ve ilmî hayatına dair birtakım bilgiler vermektedir. Keza o, kırâat ilmini okuyan veya okutan kişilerde bulunması gereken özelliklerin yanı sıra *Tayyibetü'n-neşr* kasidesinin i'rab ve şiirsel özelliklerine de yer vermektedir.

- 100. Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye**, Ebû Bekr Ahmed b. İbn el-Cezerî (ö. 835/1432), D. No: 21 Hk 334/2, vr. 55b-104a, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 68b-117b'dir. İbnü'l-Cezerî'ye ait aşere tasnifinde yer alan yedi kırâatten sonraki üç kırâati ele alan *ed-Dürre* adlı eserin şerhidir. Bu eser, baba Cezerî'ye değil oğlu Ebû Bekr Ahmed'e aittir.
- 101. Şerhu'd-Dürreti'l-Mudiyye**, Afifüddîn Ebî Bekr Osmân b. Ömer b. ez-Zebidî (ö. 848/1445), istinsâh tar. 1152 (1738), D. No:21 Hk 334/3, vr. 106b-135a, yz. kırma nesih. Asıl ait olduğu varaklar 118b-147b'dir. Eser Zebidî'nin *ed-Dürretü'l-mudiyye*'ye yazmış olduğu bir şerhtir. Eserin diğer bir ismi *el-Îzâh Şerhu'l-İmâm ez-Zebidî 'ala Metni'd-Dürre*'dir.
- 102. Şifâü'l-hâim fî tahlîsi Kırâeti Âsım**, Köprülüzâde Abdullah Paşa b. Mustafa Paşa (ö. 1148/1735), müstensih Mehdi Şebisterî, istinsâh tar. 1138 (1724), D. No: 21 Hk 316, vr. 75, yz. nesih. Eserde İmâm Âsım'ın hayatı, kırâat silsilesi, kırâatinin usûlü ve ferşü'l-hurûf hususunda diğer kırâat imâmılarına muhalif okuduğu yerler işlenmektedir.
- 103. Tahbirü't-Teysîr fî'l-kırâati'l-'aşr**, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), D. No: 21 Hk 762/1, vr. 1b-107b, yz. nesih. Eser, İbnü'l-Cezerî'nin, Ebû Amr ed-Dânî'nin yedi kırâat ile ilgili *et-Teysîr* adlı eserine üç kırâat daha ilave edilmiş hâlidir. Ana metne bağlı kalmak suretiyle Dâni'nin eserine bazı ilave ve açıklamalar yapılmıştır.²²
- 104. Tahbirü't-Teysîr fî'l-kırâati'l-'aşr**, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, D. No: 21 Hk 1820, vr. IV+91, yz. kırma nesih. Eser başka herhangi bir risâle barındırmamaktadır. İlk üç varak eserin fihristine dair yazılmışken geri kalan varaklar ise içeriğe dairdir.
- 105. Tehzîbü'l-kırâât**, Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî (ö. 1145/1732), D. No: 21 Hk 1773, vr. 189, yz. nesih. Eserin fihrist vb. kısımları sudan etkilendiği hâlde ana kısımları düzgün ve okunaklıdır. Eserin son sayfası ise silinmiştir. Müellif, eserin girişinde kırâat alanında yazılmış önemli eserleri zikrettikten sonra söz konusu eser-

beti'n-neşr fî'l-kırâati'l-'aşr (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 28-32.

²² Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *Tahbirü't-Teysîr fî'l-kırâati'l-'aşr* (Amman: Dâru'l-Furkân, 2000), 93.

lerin okuyucu için zaman zaman kapalı ifadeler içerdiğini, 10 kırâate dair yazmış olduğu bu eserle okuyucuyu bıktırarak gereksiz tekrarlara önüne geçmeyi istediğini ve kırâat ile ilgili muhtasar bilgiyi sunmayı amaçladığını belirtmektedir.

106. *Teshîlü'l-fahs 'an Rivâyeti'l-İmâmi'l-Hafs*, Kemâlüddîn Muhammed b. Ebi'l-Vefâ (ö. 970/1562), D. No: 21 Hk 334/4, vr. 135b-157b, yz. bozuk nesih. Asıl ait olduğu varaklar 148b-170b'dir. Eser, Hafs rivâyetinin kırâat usûlüne dair telif edilmiştir. Eserin ilk kısımları okunaklı olmakla beraber sonlara doğru ciddi silikler mevcuttur. Eser, müellif hattı esas alınarak istinsâh edilmiştir ancak kim tarafından ve ne zaman istinsâh edildiği belli değildir.
107. *Vakfû Hamza ve Hişâm*, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1398) müstensih İsmail Dâgîstânî, istinsâh tar. 1214 (1798), D. No: 21 Hk 356/4, vr. 119b-124b. yz. ta'lik. Asıl ait olduğu varaklar 145b-149b'dir. Eserde Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerinde vakfetmeleri hâlinde meydana gelecek kırâat kuralları ele alınmaktadır. Eser, Fatîha sûresiyle başlamakta ve muhtelif bazı sûrelerdeki kırâat usûlüne dair uygulamalara yer vermektedir. Eserin asıl adı *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakfi 'ale'l-hemze li-Ḥamza ve Hişâm*²³ olsa da yaygın olan ismi başlıkta ifade edildiği gibidir.
108. *Vakfû Hamza ve Hişâm*, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1398), D. No: 21 Hk 1596/1, vr. 1b-11b, yz. nesih.
109. *Vakfû Hamza ve Hişâm*, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1398) Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân İbn el-Kâsîh (ö. 801/1398), D. No: 21 Hk 334/6, vr. 172a-178a, yz. bozuk nesih. Asıl ait olduğu varaklar 184b-204b'dir. Alî b. Muhammed'in yazdığı nüsha esas alınarak istinsâh edildiği bilgisine yer verilmektedir.
110. *Vakfû Hamza ve Hişâm*, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1398) Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân İbn el-Kâsîh (ö. 801/1398), 21 Hk 908/3, vr. 97a-102b, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 98a-104b'dir.
111. *Vakfû Hamza ve Hişâm*, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1398) Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân İbn el-Kâsîh (ö. 801/1398), D. No: 21 Hk 606/3, vr. 48b-54b, yz. nesih.
112. *Vakfû Hamza ve Hişâm*, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1398), D. No: 21 Hk 762/3, vr. 130b-137b, yz. nesih. Asıl ait olduğu varaklar 137b-144b'dir.

²³ Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/102.

- 113. *Vakfû Hamza ve Hişâm***, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1398), müstensih Mustafa b. Mehmed b. Zülkifl el-Âmidî, D. No: 21 Hk 986/2, vr. 163b-166b, yz. kırma nesih.
- 114. *Zübdetü'l-'irfân fî vucûhi'l-Kur'ân***, Hâmid b. Abdi'l-Fettâh el-Pâ-luvî (ö. 1173/1759'dan sonra), müstensih Ahmed b. Muhammed, istinsâh tar. 1181 (1766), D. No:21 Hk 787, vr. 93, yz. kaba nesih. Toplamda 100 varaktır. Secâvendî'nin vakıf usûlü esas alınarak İmâm Şâtîbî'nin *Şâtibiyye* ve İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre* tariflerine göre yedi ve on kırâatin usûl ve ferşü'l-hurûfu Kur'ân sûreleri tertibine göre ele alınmaktadır.
- 115. *Zübdetü'l-'irfân fî vucûhi'l-Kur'ân***, Hâmid b. Abdi'l-Fettâh el-Pâ-luvî, D. No: 21 Hk 1167, vr. 60, yz. kırma nesih. Bu nüshada İsrâ Sûresinden sonrası eksiktir. Nüsha 63 varaktır.

SONUÇ

Yazma eserler, matbu eserlerden birçok açıdan farklılık arz etmektedir. Bir matbu eserin hiçbir kopyası bir diğerinden farklı olmazken yazma eserler için aynı durum söz konusu değildir. Zira aynı müellifin kendi eliyle yazdığı veya farklı müstensihler tarafından istinsâh edilen nüshalar arasında bariz farklar olabilmektedir. El yazma bir eser, araştırmacıya sadece içeriğine dair bilgi vermekle kalmaz; kullanılan kâğıt türü, hat çeşidi, ciltleme biçimi ve süsleme şekli gibi eserin istinsâh edildiği döneme dair pek çok veri de sunmaktadır. Yazmaların bu türden özellikleri sebebiyle aynı esere ait olsalar bile her bir nüshası ayrı bir öneme sahiptir ve onların gün yüzüne çıkartılması, ilim camiası için büyük bir katkıdır.

İslâmî kaynakların ilk yazma eserleri, farklı malzemelere yazılan Mus-haf sahifeleridir. Zira İslâm ilim geleneği içerisinde kayıt altına alınan veya tasnifi yapılan ilk ilimler, Kur'ân'ı korumaya veya onu anlamaya matuf ilimlerdir. Bu ilimlerin başında Kur'ân edâsını yani tilâvetini hatadan korumayı amaç edinen kırâat ilmi gelmektedir. Bu ilim, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) itibaren günümüze kadar hem yazı hem de edâ silsilesi çerçevesinde bizlere ulaşmıştır ve bu alanda birçok müellif tarafından pek çok eser telif edilmiştir.

Kırâat ilmine dair çalışma yürüttüğümüz kütüphanedeki eserler, kırâat-i seb'a, kırâat-i 'aşere ve tecvid gibi konular üzerine telif edilmiştir. Kırâat-ı seb'a ile ilgili eserlerde Ebû Amr ed-Dânî'nin etkisi Şâtîbî'ye göre daha azdır. Zira Şâtîbî'nin *Hurzü'l-emânî* adlı eserinin ve şerhlerinin yoğun bir şekilde okutulduğu anlaşılmaktadır. Kırâat-ı 'aşere alanında ise İbnü'l-Cezerî'ye ait birçok eserin farklı nüshaları bulunmaktadır. Kırâat ilmi alanında bir umde hâline gelen İbnü'l-Cezerî'nin bu alanda çok sayıda eser telif etmesi, onun bu coğrafya üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermektedir.

Çalışmada eser müelliflerinin vefat tarihi baz alınarak kronolojik sıraya göre verilen birkaç eserin şunlar olduğu tespit edilmiştir:

Muhammed el-Enbârî, *Îzâhü'l-vakf ve'l-ibtidâ*.

Ebü'l-Fadl el-Huzaî, *İhtiyârât min kırââti Ebî Hanîfe*.

Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-kırââti's-seb'*.

Ebü Amr ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kırââti's-seb'*.

Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî, *el-Kâfi fi'ileli'l-kırââti's-seb'a*.

İkiden fazla eseri olan müellif ve eserleri şunlardır:

İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr, Tayyibetü'n-neşr, Tahbîru't-Teysîr, ed-Dürretü'l-mudiyye ve Mukaddimetü'l-cezeriye*.

İbnü'l-Kâsîh; *Kurretü'l-âyn, Sirâcü'l-kârî'l-mübtedî ve Vakfü Hamza ve Hişâm*.

Yûsufefendizâde; *el-Î'tilâf fi vücûhi'l-ihtilâf, Risâle fi beyâni merâti-bi'l-meddât ve Risaletü'r-reddiye fi'd-dâd*.

Aynı eserin en çok bulunan nüshaları şunlardır:

Şâtübî; *Hirzû'l-emânî*, on ayrı nüsha.

İbnü'l-Kâsîh; *Vakfü Hamza ve Hişâm*, yedi ayrı nüsha.

Farklı isimler ve farklı müellifler tarafından şerh edilmiş olsa da en çok şerhi yapılan eser, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eseridir. Bu eserin on beş şerh nüshası bulunmaktadır.

Eserlerden istinsâh tarihi açısından en eskileri şunlardır:

Ebü Bekr Ahmed İbnü'l-Cezerî, *el-Havâşi'l-müfehhome fi şerhi'l-Mukaddime*, istinsâh tar. 802 (1399).

İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr*, istinsâh tar. 803 (1400).

İstinsâh tarihi açısından en yakın tarihli olanı şu eserdir:

Muhammed b. Belbân, *Risâletün yete'allegu bî't-tecvîd*, istinsâh tar. 1305 (1886).

Yapılan bu tespitlerin yanı sıra birkaç istisnası bulunmakla beraber istinsâh tarihi açısından değerlendirildiğinde, kütüphane kayıtlarındaki eserlerin büyük bir çoğunluğunun 1000 (1592) ile 1200'lü (1786) yılları arasında istinsâh edildiği görülmüştür. Bu tarih aralığındaki birkaç eserin ön kapaklarında Ulu Cami Kütüphanesi'ne bağışlandığı bilgisi bulunmaktadır. Bu bilgiden yola çıkarak Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan birçok eserin yakın bir döneme kadar faal olan Ulu Cami Kütüphanesi'nden buraya getirilen eserler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eserlerin büyük bir kısmının belli ve yakın bir zaman aralığında istinsâh edilmiş olması, tarihin her devrinde bir ilim merkezi olan Diyarbakır'daki birçok eserin günümüze kadar ulaşmadığını veya başka bölgelere taşındığını düşündürmektedir.

Bu çalışmada Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan yazma kırâat eserlerinin tespit ve tasnifi yapılarak farklı müelliflerce farklı devirlerde kaleme alınan bu teliflerin ilim camiası tarafından tanınması amaçlanmıştır. Böylelikle bu alanda araştırma yapacak bilim insanlarının dikkatleri bu eserlere çekilecek; yine onlara daha doğru bilgilerle ve kolaylıkla erişebilmeleri sağlanacaktır. Zira bu kütüphanedeki eserler, uzun süredir dijital ortama aktarılmış olmalarına rağmen henüz açık erişimde değildir.

KAYNAKÇA

Ablay, Rifat. *Endülüs Tefsir Geleneğinde Kırâat İbn Atıyye Örneği*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.

Akdemir, Mustafa Atilla. “Harput Ulemasından Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri”. *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2015.

Altıkulaç, Tayyar. “Mekkî b. Ebî Tâlib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/575-576. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Aslantürk, Ayşe Hümeysra. “Nesefî, Necmeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/571-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Avfî, Muhammed b. Ahmed. *el-Cevâhiru'l-mükellele limen râme't-türûki'l-mükemmele*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2014.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhim Cu'fî. *el-Câmi-u's-sahîh*. Beyrût: Dârû Tavki'n-Necâh, 2001.

Çetin, Abdurrahman. “Şâtübî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Hanay, Necattin. “Ebü'l-Fazl el-Huzâi ve 'İhtiyârâtü Min Kırâati Ebî Hanîfe' Risâlesi”. *Mütefekkir* 3/5 (30 Haziran 2016), 101-127.

Haymî, Salâh Muhammed. *Fehâris 'ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm li mah-tûtât dâri'l-kütûbi'z-Zâhiriyye*. 3 Cilt. Şam: Mecma'u'l-Lügati'l-'Arabiyye, 1983.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî el-Basrî el-Mısırî. *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. Mısır: Matbaatu el-Bâbî, 1955.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütubi'l-İlmiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf. *Tahbirü't-Teyisr fi'l-kırâati'l-'aşr*. Amman: Dârü'l-Furkân, 2000.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. 3 Cilt. b.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, 1983.

Mekkî, Ebû Muhammed b. Hammûş b. Muhammed b. Ebî Tâlib. *et-Tebîra fi'l-kirâat*. Bombay: ed-Dârü's-Selefiyye, 1982.

Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Sarı, Mehmet Ali. "İbnü'l-Kâsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/102-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî. *İlelü'l-vükûf*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm kamûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabi'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

